

2. *Vznik a podstatné složky hospodářského myšlení: hospodářská fáze a její schema.*

Dosud jsme pouze předpokládali, že myšlení technické není jediným možným způsobem myšlení v rámci myšlení teleologického, aniž jsme provedli příslušný důkaz. Nyní vysvětlíme druhý způsob myšlení teleologického a dokážeme, že se tento způsob myšlení od technického zásadně liší a že vyžaduje docela jiných pojmů, ba dokonce že jest technickému myšlení leckdy přímo protichůdný. Přesto jest rovněž teleologický a zcela formální, t. j. připouští jakoukoliv obsahovou náplň.

Velmi zřídka — a přesně vzato nikdy — nemůže si člověk představovati zjevy s hlediska jediného účelu (postulátu). Zpravidla způsobil by mu takový způsob myšlení nenahraditelné škody, neboť člověk má nescíslná přání, nescíslné potřeby i postuláty, jež všechny se kříží a navzájem kolidují, a jednostranné splnění jednoho z nich mohlo by znamenati potlačení celé řady postulátů jiných, třeba mnohem důležitějších. Člověk by se podobal zvířeti, jež pod tlakem okamžitého motivu nezná zpravidla než jediný postulát, totiž okamžitý, přítomný. Zde lze se ptáti, proč vůbec a kdy člověk myslí technicky? Odpověď není obtížná. I v přírodních vědách vylučujeme při pokusech ony činitele, kteří by mohli rušivě působiti na ty činitele, jež mají býti pokusem vysvětleny. A stejně, pozorujeme-li určité děje technicky, t. j. s vyloučením všech postulátů kromě jednoho, můžeme získati mnoho zajímavých poznatků. Opakuji, že technické myšlení nemá ničeho společného s t. zv. technikou ve smyslu jisté dovednosti. Technika (dovednost) virtuosova a malířova má

s technickým způsobem myšlení jen to společné, že v rámci celkového úkolu řeší pouze jednu jeho část.

Jaká změna nastane v teleologickém myšlení, odstraníme-li clonu technického způsobu myšlení, jež dovoluje nám viděti jeden jediný účel, a rozhlédneme-li se volně po všech postulátech, jež mohou pro nás přijíti v úvahu? První následek toho bude ten, že se použití prostředku nebude již jeviti výlučně jen jako chtěné, nýbrž zároveň i jako škodlivé, jako oběť.

V technickém myšlení jest prostředek vždy prospěšným účelu, tudíž vždy užitečným, protože vidíme právě jen jediný účel a jeho splnění. Jeví-li se tedy použití prostředku škodlivým, nemůže se tak díti s hlediska tohoto daného postulátu, nýbrž s hlediska některého jiného. Totéž použití prostředku, týž akt jeví se zároveň užitečným i škodlivým jen tehdy, pozorujeme-li jej s hlediska různých postulátů, jež jsou vzájemně koordinovány a společnému prostředku nadřazený.

Schematicky jeví se nám tu jednotlivé prostředky a postuláty (účely) takto:

B účel I.

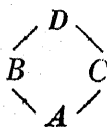
C účel II.

A prostředek

(společný pro B a C, použití jeho užitečné pro B, zároveň však škodlivé pro C).

Mám-li se nyní rozhodnouti mezi užitečností aktu (použití prostředku) pro B a škodlivostí jeho pro C, chybí nám kriterion pro posouzení obou kvalit, jež jsou navzájem neměřitelné, neboť ani postuláty, jimiž užitečnost i škodlivost dostanou svůj obsah (o sobě přece obsahu nemají), nejsou kommesurabilní. Musíme tudíž hledati nějaký další postulát, který by byl oběma (B a C) nad-

řazený a který můžeme nazvati postulátem kritickým (neboť má nám dáti kritické hledisko k hodnocení obou uvedených postulátů). Teprve tento kritický postulát — nazveme jej „D“ — který je postulátům „B“ a „C“ nadřazený, nám umožní vzájemné srovnávání obou podřazených koordinovaných postulátů „B“ a „C“. Neboť s hlediska jeho jsou to již jen prostředkové postuláty (postuláty prostředku), jichž účelovým postulátem jest „D“. Ježto se tím staly různými prostředky pro týž účel, jsou kvalitně totéž, totiž oba užitečnými prostředky, jež se od sebe liší pouze kvantitně (větší či menší užitečností). Tím jest dána jejich komesurabilita. Jakmile jsme dosáhly jich komesurability, nebude nám působiti žádných obtíží, srovnání užitečnosti použití prostředku *A* pro postulát *B* se škodlivostí tohoto použití pro postulát *C*. Neboť celý problém se mění v otázku, zda jest dáti přednost *B* (jehož se dosáhne použitím prostředku *A*) před *C* (jehož dosažení bude použitím *A* pro *B* znemožněno). Poněvadž pak jest užitečnost mezi-postulátu (prostředkového postulátu) *B* srovnatelná s užitečností *C*, jest celý problém vyřešen. Schema tohoto způsobu myšlení lze znázorniti takto:

Tento způsob myšlení jest hospodářský, ekonomický.

Děje se, jak bylo vyloženo, v okruhu čtyř postulátů, jež tvoří pevný kruh, který nazývám hospodářskou fází teleologického řetězu. Schéma této fáze jest schematem hospodářské fáze. Rozeznávám tudíž v rámci teleologického myšlení dva způsoby myšlení: technický

a hospodářský, jež se dějí oba uvnitř pevného okruhu postulátů — v okruhu fáze jednak technické, jednak hospodářské. I hospodářská fáze jest uzavřená i soběstačná — obsahuje vše, čeho potřeba k vysvětlení úvah hospodářských, zároveň jest však prosta vši zbytečné přítěže, jak níže dovodíme.

3. Rozdíly technického a hospodářského způsobu myšlení.

A. Teleologický rozsah a různé fáze.

Čím se liší technické myšlení od hospodářského? V první řadě svým teleologickým rozsahem. Neboť tam byl předmětem myšlení pouze prostředek a účel, zde jsou čtyři postuláty, jak jsme je uvedli ve zmíněném schematu (*A, B, C, D*), jež zasahují do sebe jako ozubená kola a tvoří jediný, jako by železným kruhem spiatý celek. Nemůžeme vyloučiti žádný člen tohoto teleologického útvaru, aniž znemožníme výklad hospodářských úvah. Technické myšlení se krátce liší od hospodářského svou vlastní teleologickou fází, v jejímž rámci se děje příslušné myšlení — jinými slovy — obě myšlení se liší od sebe v první řadě různými fázemi: technickou a hospodářskou. O technické fázi jsme již mluvili. Výkladům o fázi hospodářské vyhradíme samostatnou kapitolu.

B. Hospodářské pojmy.

Dále liší se oba způsoby myšlení od sebe pojmy, jež tvoří hospodářskou fázi, jen v této přicházejí v úvahu a jež tedy jediné lze právem nazvati pojmy hospodářskými. Jsou to základní pojmy hospodářského